

ДОКТРИНА В СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ

ВНАСЛІДОК ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ ОСОБА МОЖЕ ЗАЗНАВАТИ (ЗАЗНАЛА) МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ*

<...> Щодо розміру грошової компенсації моральної шкоди

Підставами виникнення цивільних прав та обов'язків, зокрема, завдання майнової (матеріальної) та моральної шкоди іншій особі (пункт 1 частини другої статті 11 ЦК України).

Особа має право на відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок порушення її прав. Моральна шкода полягає: у фізичному болю та стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я; у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї самої, членів її сім'ї чи близьких родичів; у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку із знищенням чи пошкодженням її майна; у приниженні честі та гідності фізичної особи, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи (частини перша, друга статті 23 ЦК України).

Тлумачення статті 23 ЦК України свідчить, що вона є нормою, яка має поширюватися на будь-які цивільно-правові відносини, в яких тій чи іншій особі було завдано моральної шкоди. Це, зокрема, підтверджується тим, що законодавець вживає формулювання “особа має право на відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок порушення її прав”.

Тобто можливість стягнення компенсації моральної шкоди ставиться в залежність не від того, що це передбачено нормою закону або положеннями договору, а від порушення цивільного права особи (див. постанову Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 22 квітня 2024 року в справі № 279/1834/22 (провадження № 61-1382сво23)).

По своїй суті зобов'язання про компенсацію моральної шкоди є досить специфічним зобов'язанням, оскільки не на всіх етапах свого існування характеризується визначеністю змісту, а саме щодо способу та розміру компенсації.

Джерелом визначеності змісту обов'язку особи, що завдала моральної шкоди, може бути:

(1) договір особи, що завдала моральної шкоди, з потерпілим, в якому сторони домовилися зокрема, про розмір, спосіб, строки компенсації моральної шкоди;

(2) у випадку, якщо не досягли домовленості, то рішення суду, в якому визначається спосіб і розмір компенсації моральної шкоди (див., зокрема,

* Витяг з постанови Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 20 червня 2024 р. у справі № 216/5657/22 <<https://reyestr.court.gov.ua/Review/120065557>> (дата звернення 01.12.2024).

постанову Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 01 березня 2021 року у справі № 180/1735/16-ц (провадження № 61-18013сво18)).

Зобов'язання про компенсацію моральної шкоди виникає за таких умов: наявність моральної шкоди; протиправність поведінки особи, яка завдала моральної шкоди; наявність причинного зв'язку між протиправною поведінкою особи, яка завдала моральної шкоди, та її результатом – моральною шкодою; вина особи, яка завдала моральної шкоди.

У разі встановлення конкретної особи, яка завдала моральної шкоди, відбувається розподіл тягаря доказування: (а) позивач повинен довести наявність моральної шкоди та причинний зв'язок; (б) відповідач доводить відсутність протиправності та вини. *Завдання моральної шкоди – явище завжди негативне. Проте з цього не слідує, що будь-яка завдана моральна шкода породжує зобов'язання з її відшкодування. Покладення обов'язку відшкодувати завдану моральну шкоду може мати місце лише за умови, коли шкода була викликана протиправною поведінкою відповідальної за неї особи* (див. постанову Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 25 травня 2022 року в справі № 487/6970/20 (провадження № 61-1132св22), постанову Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 05 грудня 2022 року в справі № 214/7462/20 (провадження № 61-21130сво21)).

Гроші виступають еквівалентом моральної шкоди. Грошові кошти як загальний еквівалент усіх цінностей, в економічному розумінні “трансформують” шкоду в загальнодоступне вираження, а розмір відшкодування “обчислює” шкоду. Розмір визначеної компенсації повинен, хоча б наближено, бути мірою моральної шкоди та відновленого стану потерпілого.

При визначенні компенсації моральної шкоди складність полягає у неможливості її обчислення за допомогою будь-якої грошової шкали чи прирівняння до іншого майнового еквіваленту. *Тому грошова сума компенсації моральної шкоди є лише ймовірною, і при її визначенні враховуються характер правопорушення, глибина фізичних та душевних страждань, погіршення здібностей потерпілого або позбавлення його можливості їх реалізації, ступінь вини особи, яка завдала моральної шкоди, якщо вина є підставою для відшкодування, інші обставини, які мають істотне значення, вимоги розумності і справедливості* (див., зокрема, постанову Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 25 травня 2022 року в справі № 487/6970/20 (провадження № 61-1132св22), постанову Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 05 грудня 2022 року в справі № 214/7462/20 (провадження № 61-21130сво21)).

<...> Касаційний суд підкреслює, що в українській судовій практиці не застосовуються певні таблиці для визначення розміру грошової компенсації моральної шкоди.

Тому при визначенні грошової компенсації моральної шкоди слід враховувати те, що:

дійсно внаслідок військової агресії рф проти України особа може зазнавати (азнала) моральної шкоди;

законодавець у статті 23 ЦК передбачив відкритий перелік обставин, які враховуються судом при визначенні розміру грошової компенсації (характер правопорушення, глибина фізичних та душевних страждань, погіршення здібностей потерпілого або позбавлення його можливості їх реалізації, ступінь вини особи, яка завдала моральної шкоди, якщо вина є підставою для відшкодування; інші обставини, які мають істотне значення, вимоги розумності і справедливості);

розмір грошової компенсації моральної шкоди завданій особі внаслідок військової агресії рф проти України може відрізнятися, залежно від того, на які обставини завдання моральної шкоди посилається позивач та які обставини враховані судом при визначенні розміру грошової компенсації моральної шкоди;

такими обставинами може бути, зокрема: смерть близьких осіб, каліцтво особи чи близьких осіб; місце проживання особи (різняється відчуття осіб, що проживають на території проведення бойових дій чи осіб далеко від цієї території); пошкодження або знищення рухомого майна; права, які порушені внаслідок військової агресії рф проти України тощо.

Касаційний цивільний суд вже звертав увагу, що принцип заборони повороту до гіршого (*non reformatio in peius*) відомий ще з часів римського права та існував у зв'язку із іншим правилом – *tantum devolutum quantum appellatum* (скільки скарги, стільки і рішення). Правило заборони повороту означає недопустимість погіршення становища сторони, яка оскаржує судові рішення.

Тобто особа, яка оскаржує судові рішення, не може потрапити в гірше становище, порівняно із тим, що така особа досягла в попередній інстанції в результаті своєї ж скарги <...>